tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 2 2 2003

René Manger

Vuurjuffer

● Een Vuurjuffervrouwtje heeft zojuist eieren afgezet in een tuinvijver. Foto: R. Manger.

De Vuurjuffer is bezig met een opmerkelijke opmars in Noord-Holland. De soort lijkt sterk te profiteren van de aanwezigheid van tuinvijvers. Toename is vooral vastgesteld in de kuststrook. Gezien de voorkeur van deze juffer is het te verwachten dat de soort mogelijk al een grotere verspreiding heeft in de provincie. Extra reden om dit voorjaar eens goed op te letten bij tuinvijvers!

Verspreiding en biotoop

De Vuurjuffer *(Pyrrhosoma nymphula)* is in Nederland een algemene libellensoort. De soort komt voor bij stilstaand en zwak stromend water (Bos & Wasscher, 1998), houdt van dichte vegetatie en vermijdt grote open wateren. De soort is plaatstrouw en niet zo'n goede vlieger. Het verspreidingsgebied strekt zich uit over geheel Europa en Noord-Afrika (Hermans & Hoeffnagel, 2002). Op de hogere zandgronden en in laagveengebieden is de Vuurjuffer algemeen. De Vuurjuffer was tot 1998 zeldzaam in het westen van Nederland. Op de Nederlandse Waddeneilanden is hij niet aangetroffen. Wel is er een waarneming bekend uit 1995 van Rottumerplaat. De oudste waarneming in Noord-Holland stamt uit 1920. Toen werd een paartje bij Bergen aan Zee verzameld.

Huidige verspreiding in Noord-Holland

Zuid-Kennemerland

In Noord-Holland is de soort altijd zeldzaam geweest. In de Nederlandse kuststrook zijn vanaf 1995 zekere meldingen van de Vuurjuffer. Het eerst in Zuid-Kennemerland. Tussen 1990 en 1994 zou de soort al in de Amsterdamse Waterleiding Duinen (AWD) zijn waargenomen (Wasscher *et al.*, 1995). Andere duingebieden volgden later, zoals Middenduin vanaf 1995 en Duin en Kruidberg vanaf 1997 (Dijkstra *et al.*, 1999). In 1998 werd in de AWD voortplanting vastgesteld. Voortplanting is vast te stellen aan de hand van vers uitgeslopen* individuen, of de aanwezigheid van larvenhuidjes. De Oosterduinrel is in dit gebied de belangrijkste vindplaats. In 2001 werd voortplanting vastgesteld in Duin en Kruidberg (schrift. meded. J.W. van Velzen). In datzelfde jaar werd de Vuurjuffer in Zuid-Kenne-merland de meest verspreide soort, zij het dat de aantallen laag waren. Zelfs bij de Zuidpier van IJmuiden werd een Vuurjuffer gezien (schrift. meded. V. Kalkman).

* *uitsluipen = het proces waarbij het jonge (verse) imago het larvenhuidje verlaat. Bij vlinders heet dit ontpoppen.*

Ten noorden van het Noordzeekanaal

De eerste Vuurjuffers (elf exemplaren) werden in 1999 waargenomen bij het kanaal aan de Helmweg in het Noord-Hollands Duinreservaat. In de omliggende dorpen langs de

profiteert van tuinvijvers

duinrand werden vooral bij tuinvijvers Vuurjuffers waargenomen (Wijker, 2001). De twee daaropvolgende jaren nam het aantal waargenomen Vuurjuffers sterk toe. Tevens werd vanaf dat moment in het gebied voortplanting vastgesteld (schrift. meded. A. Wijker). Ondanks uitgebreide inventarisaties in o.a. het Zwanenwater, zijn geen Vuurjuffers waargenomen in de duinen ten noorden van Schoorl.

Noordkop: Actie Vuurjuffer

In de Kop van Noord-Holland werden de eerste Vuurjuffers in 1999 waargenomen: 13 exemplaren in Den Helder en 2 in de gemeente Anna Paulowna (Manger, 2001). Een van de waarnemingen betrof een exemplaar bij een tuinvijver in Den Helder. Reden voor de KNNV afdeling Den Helder en omgeving om eens uitgebreider onderzoek te doen. In 2001 werd daarom door de afdeling een regionale actie Vuurjuffer gestart. Dit werd mede gedaan in het kader van het honderdjarig bestaan van de landelijke KNNV. Aan leden en inwoners van de Noordkop werd gevraagd naar de Vuurjuffer te kijken. Het betrof het gebied vanaf Schagen tot en met Texel. De Vuurjuffer leent zich goed voor een dergelijke actie. De soort is nogal opvallend. Je verwart hem niet zo gauw met andere libellensoorten. Het is in Noord-Holland de enige rode Waterjuffer. Tevens is het één van de eerste libellensoorten die in het seizoen verschijnt. De herkenbaarheid van de Vuurjuffer bleek voor vrijwel alle waarnemers groot. Bij navraag bleek de Vuurjuffer soms te zijn verwisseld met een heidelibel *(Sympetrum sp.)*. Heidelibellen vliegen echter pas in de zomer, als de Vuurjuffer alweer verdwenen is. In 2001 leverde de actie Vuurjuffer 65 waarnemingen van in totaal 147 exemplaren op, waaronder een waarneming uit Den Burg (Texel). De eerste Vuurjuffer op de Waddeneilanden! Ook werden nog waarnemingen uit 2000 doorgegeven, zodat het totaal voor dat jaar op 58 exemplaren kwam. In de Grafelijkheidsduinen, grenzend aan de bebouwing van Den Helder, is de Vuurjuffer niet waargenomen, maar wel zijn waarnemingen gedaan aan de rand van dit duingebied.

De eerste waarneming in 2001 in de kop van Noord-Holland was een uitsluipend exemplaar op 30 april. Voortplanting was hiermee vastgesteld. De laatste Vuurjuffer werd op 27 juni gezien. De Vuurjuffer werd meestal alleen in de woonomgeving waargenomen. Bijna altijd bij tuinvijvers. Het hoogste aantal Vuurjuffers bij een aantal vijvers bedroeg 6 individuen. Meestal werden twee of drie Vuurjuffers bij een tuinvijver gezien. Ook waren er meldingen van Vuurjuffers op nat wasgoed. Of juffers die neerstreken op kleding van mensen die in de tuin zaten. Verder werden er ook solitaire Vuurjuffers aangetroffen in tuinen zonder vijver. De grootte van de vijver lijkt niet bepalend voor de aanwezigheid van de soort. Julianadorp leverde de meeste exemplaren (84) en locaties (9) op. Gevolgd door Den Helder (41 respectievelijk 9). In Wieringerwerf en Anna Paulowna werden ook Vuurjuffers gezien. In de duingebieden van de Noordkop, zoals ➤

● *Libellenlarven hebben in de periode dat ze in het water verblijven een kleur. Bij dit exemplaar is het achterlijf al rood gekleurd. Een teken dat de larve spoedig zal uitsluipen. Foto: R. Manger.*

Een eiafzettend paartje Vuurjuffers, ook wel tandem genoemd. De eiafzet vindt plaats in (oude) plantendelen. Foto: R. Manger.

Libellenwaarnemingen worden in een landelijk computerbestand van De Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL), De Vlinderstichting en het EIS-Nederland ingebracht en beheerd. Waarnemingen kunnen ingestuurd worden naar: De Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL) p/a De Vlinderstichting Postbus 506, 6700 AM Wageningen.

Formulieren voor het insturen van Libellenwaarnemingen kunnen tevens op dit adres worden aangevraagd.

de Pettemer Duinen (mond. meded. R. Gronert), het Zwanenwater en de Helderse Duinen, is de soort in 2001 niet aangetroffen.
Het lijkt er op dat de Vuurjuffer in de Noordkop sterk in aantal is toegenomen, net als in de rest van Noord-Holland. Weliswaar zijn door de actie Vuurjuffer meer mensen gericht gaan kijken, maar het aantal Vuurjuffers in 2001 is waarschijnlijk zelfs nog onderschat door de mond- en klauwzeercrisis, waardoor veel terreinen juist in de vliegperiode van de Vuurjuffer niet toegankelijk waren. Een vergelijkbare uitbreiding werd geconstateerd in Zeeland (Walcheren), waar de soort ook vooral bij tuinvijvers werd gezien (figuur 1).

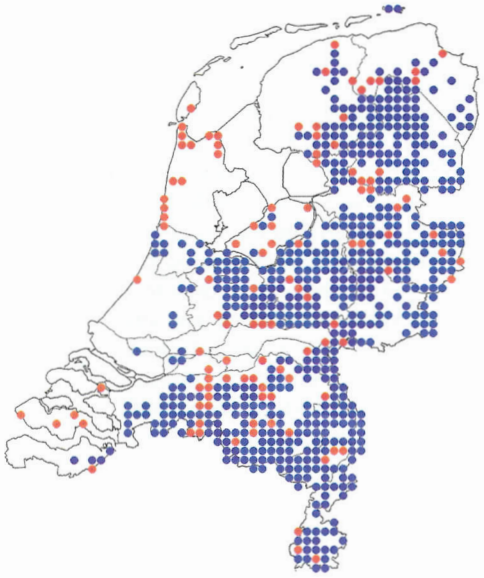

Figuur 1. Verspreiding van de Vuurjuffer in Nederland.
Blauwe stippen: waarnemingen periode 1990-1997. Oranje stippen: waarnemingen periode 1998-2001.
Bron: Landelijk waarnemingenbestand van de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie(NVL)/ De Vlinderstichting/ European Invertebrate Survey (EIS-Nederland).

Discussie

Uit de landelijke gegevens blijkt dat de Vuurjuffer in Noord-Holland vóór 1999 schaars was. De actie Vuurjuffer heeft duidelijk gemaakt dat deze fraaie voorjaarssoort zich vooral de laatste drie jaar sterk heeft uitgebreid. De Vuurjuffer is niet de eerste libellensoort die Noord-Holland heeft gekoloniseerd. De Grote keizerlibel *(Anax imperator)* en de Kleine roodoogjuffer *(Erytrhomma viridilum)* gingen de Vuurjuffer vrij recent voor. Vermoedelijk spelen klimatologische veranderingen hierbij een rol. Hoe de Vuurjuffer de gebieden heeft gekoloniseerd, is moeilijk te reconstrueren. Een uitbreiding van de Vuurjuffer vanaf 1999 van zuid naar noord is het meest waarschijnlijk. Met gunstige wind kunnen zij grote afstanden afleggen. Mogelijk heeft de toename van het aantal tuinvijvers het gemakkelijker gemaakt zijn leefgebied te vergroten. De uitbreiding richting de duinen heeft de soort mogelijk hieraan te danken. De Vuurjuffer is echter (nog) niet in alle duingebieden gevonden. Mogelijk speelt hier een rol dat het achterliggende gebied relatief dun bevolkt is, waardoor er te weinig vijvers zijn die als tussenstation kunnen fungeren. De vraag is of de Vuurjuffer zich de komende jaren zal kunnen handhaven, zich zelfs mogelijk verder zal uitbreiden. Dan is Noord-Holland weer een algemene Libellensoort rijker.

René Manger
Stoepveldsingel 55
9403 SM Assen
e-mail: rmanger@planet.nl

Literatuur

- BOS, F. & M. WASSCHER 1998. Veldgids Libellen. Stichting uitgeverij KNNV, Utrecht.
- DIJKSTRA, K.-D.B., K. Mostert, J.-W. van Velzen & R.H. Witte 1999. Recente ontwikkelingen in de libellenfauna van de Hollandse en Zeeuwse duinen. Brachytron 3(1): 15-29.
- HERMANS, J.T. & W.-J. HOEFFNAGEL, 2002. *Pyrrhosoma nymphula* Vuurjuffer. In: NVL, 2002. De Nederlandse Libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.
- MANGER, R. 2001. De toename van de Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*) in het westen van Noord-Holland. Brachytron 5 (1&2): 8-14.
- MANGER, R. 2001. Libellen in de duinen van de Noordkop 2000. Grafelijkheidsduinen, Doggersplaats en Zwanenwater. KNNV-afdeling Den Helder en omgeving, Den Helder.
- WASSCHER, M., R. KETELAAR, M. VAN DER WEIDE, A. STROO, V. KALKMAN, N. DINGEMANSE, H. INBERG & I. TIELEMANS 1995. Verspreidingsgegevens van de Nederlandse libellen. Bijlage Nieuwsbrief EIS-Nederland 23. Stichting European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- WIJKER, A. 2001. Libellenatlas Noord-Hollands Duinreservaat 1996-2000. PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Castricum.